

Realisztikus törekvések a reformkorszak iskolapolitikájában.

Írta. KORNIS GYULA.

A német államoknak és Ausztriának iparúzó és kereskedő városi lakossága már régen érezte szükségét a realiztikus irányú, gyakorlati gazdasági műveltséget nyújtó iskoláknak. A hasznossági szellemű filantropista pedagógia különösen fölkarolta azt az eszmét, hogy a polgárságot az ő sajátos igényeinek jobban megfelelő oktatásban kell részesíteni, mint amilyent a klasszikus gimnázium nyújt. Így támadnak a német városokban a XVIII. századközepétől kezdve különböző elnevezések (Bürgerschule, Realschule, Real- oder Bürgerschule, Gewerbeschule, Mittelschule) alatt gyakorlati-technikai irányú középfokú iskolák, melyeknek szervezete, szelleme, színvonala éppúgy elüt egymástól, mint a nevük. Egy érdemük mindjárt szembeszökő: az akkori új pedagógiai gondolatokat és törekvéseket először ezek az iskolák iparkodnak a valóságba átültetni a klasszikus gimnáziumokkal szemben, melyek mereven elzárkóztak előlük. Így ezek az iskolák vezetik be először az anyanyelvi oktatást minden téren; először viszik keresztül a szemléltetés elvét, először vetnek nagyobb súlyt a természettudományokra és a matematikára, s valósítják meg a munkaiskolái programot. Idővel belőlük különül szét a mai kisebb igényű, általános műveltséget nyújtó *polgáriskola*; továbbá a mélyebb természet-tudományi és modern nyelvi „műveltséget közvetítő tudományos középiskola, azaz a *realiskola*, mely csak hosszas küzdelem után válik a gimnázium egyenrangú párjává; végül a *középfokú* (ma nálunk felsőnek nevezett) *kereskedelmi* és *ipari szakiskola*. Az eredetileg annyira zavaros tervű iskolának ez a differenciálódása a modern társadalmi és gazdasági élet szerkezetének és működésének fejlődésével párhuzamosan ment végbe. Az új utilitarisztikus, gyakorlati irányú iskolák keletkezését a neohumanisták sem nézték görbe szemmel, mert elismerték az iparos és kereskedő polgárság számára való életjogukat; persze nem láttak bennük igazi szellemi művelődést, mert ez hitük szerint csak a humanitásnak a klasszikusokon keresztül való kibontakoztatása lehet. A klasszikus humanitás-eszme atyja, *maga Herder* mondja 1788-ban: „A világnak száz ügyes emberre s egy filológusra van szüksége; száz hely van, ahol a reális tudományok nélkülözhetetlenek s egy, ahol a régi Róma tudományos és grammatikai ismerete szükséges”.

Nálunk az ipar és kereskedelem Németországhoz képest egészen fejletlen és hátramaradt volt. A városi polgárság társadalmi helyzete és művelődési szükséglete ennek megfelelően sokkal kisebb gyakorlati igényt támasztott az iskolákkal szemben. A nemesség arisztokratikus felfogású volt: az ipari és a kereskedelmi tevékenységet mint magához nem illőt, lenézte és csak a nagyobbbrészt jobbágyságtól végzett mezőgazdasági

munka irányítását tartotta úri foglalkozásnak. Ezek az okai annak, hogy nálunk csak a XIX. század húszas éveitől kezdve, főképp mikor Széchenyi a nemzetet gazdasági öntudatra ébreszti, indul meg a realiztikus-technikai irányú iskolák felállítását célzó nagyobbarányú mozgalom.

Ami kevés addig e téren Magyarországon történt, az Mária Terézia felvilágosult abszolutizmusának volt köszönhető, mely inkább hasznos állampolgárokat, mint tudósokat akart nevelni. Az 1762-ben alapított váczi *Collegium Pauperum Nobilium*-ban már az építészet elemeit is tanítják; hasonlóképp az ugyancsak Vácson fölállított *kir. Teréziánumban* a polgári építészetet (architectura civilis). 1763-ban a pozsonyiegyetemi Szempczen kezd működni egy *Collegium oeconomicum*, melynek élete azonban másfél évtizedig sem tart. Célja körülbelül olyan technikai műveltség megadása volt, amilyenre a mérnököknek szüksége van. Mindezek a rövidéletű intézmények a piaristák gondjaira voltak bízva, akik már az alapító Kalazanti Sz. József utasítása szerint is kezdettől fogva különös figyelmet fordítottak a matematikai, természettudományi és technikai oktatásra. A szempczi intézet német tannyelve már akkor megütöztetést keltett a magyar országgyűlésen. Ugyanerre az időre esik a selmeczi bányászati akadémia alapítása is. 1782-ben II. József a pesti egyetemen mérnöki intézetet (institutum geometricum) állít föl.

A gyakorlati hasznossági szempont a korabeli filantropinista pedagógia hatása alatt egészen áthatotta a *Ratio Educationis*-t is. (1777.) Rendes tárgy a gimnáziumban a kettős könyvvitel; a számtanból, geometriából, természetrajzból a fősúly a gyakorlati alkalmazásra esik. A Ratio némileg az alsófokú ipari és kereskedelmi oktatásra is tekintettel van, amennyiben elrendeli, hogy a tanulók a nagyobb városok normális-(minta-)iskoláinak utolsó osztályában a rendes tárgyakon kívül a geometriában, rajzban, s bizonyos ügyességekben oktatást nyerjenek. A Ratio-ban tehát megvolt a törekvés arra, hogy a polgárság sajátos gazdasági igényeihez alkalmazza a tanulmányi rendet.

A második Ratio a normális iskolák utolsó osztályának az iparra és a kereskedelemre előkészítő feladatát még szabatosabban fogalmazza meg; azokat, akik ipari vagy kereskedelmi pályára mennek, oktatni kívánja a levelezésben, ügyiratok szerkesztésében, a geometriában és építészetben, technológiában, a kereskedelmi földrajzban. Viszont a második Ratio grammatikai iskolájának tantervében már nem érvényesül a gyakorlati és a közgazdasági szempont úgy, mint az első Ratio középiskolai tanulmányi anyagában. Így a gimnázium újra az elméleti tudós iskola formáját ölti, melyben a természettudományoknak s alkalmazásuknak tanítása teljesen háttérbe szorul. Kellő tanárképzés híján, mind a katolikus, mind a protestáns iskolákban e mellékes szerepet játszó tárgyak is többnyire egészen autodidakta kezekben vannak; a tanítás módszere alig különbözik a nyelvi tárgyakban uralkodó emlékeztető módszertől. Arany mondja Bolond Istókról (magáról):

Szerette volna ő ismerni, oh nagy
Természet, alkotó kezéd mtivét!
Keresve, hol szüzen található vagy,
Erdők virágát és a bérc követ;
De a padokban (ah szánni való agy!)
„Magolni” kelle kö, virág *nevét*;
S ha kézről-kézre járt valami ásvány:
*Brugó*¹ darabbá vált körutazásán.

¹ Kollégiumi barna kenyér.

Iparúzó és kereskedő városi polgárságunk túlnyomóan német volt; a németországi társadalmi, gazdasági és iskolai viszonyokat legjobban a mi evangélikus németjeink, főképp a német egyetemeken tanult evangélikus lelkészeink ismerték. Természetes tehát, hogy nálunk ők voltak az első apostolai és szervezői német mintára a gyakorlati-gazdasági irányú középfokú oktatásnak. Alighogy az első Ratio megjelent, 1779-ben szervezte meg Szarvason *Tessedik* Sámuel ev. lelkész „Praktisch-oekonomisches Industrial-Institut”-ját, melynek feladata az volt, hogy az iparosok és gazdálkodók számára szakműveltséget adjon. Az iskola rövid ideig élt. A pozsonyi ev. egyházköztség 1785-ben egy „Bürgerschule”-t állít fel; hasonlóképp 1798-ban a soproni ev. egyházköztség.

A gazdasági élet fejlődésének nyomása alatt már a XVIII. század végén mind többen érzik, hogy a pusztai deákiskola nem monopolizálhat egyoldalúan minden művelődési lehetőséget, s hogy a gazdasági reális irányú iskolákra is égető szüksége van a nemzetnek, ha egészségesen akar fejlődni. Az idevágó feladatot már 1791-ben *Vályi* András, a pesti egyetem magyarnyelvi és irodalmi tanára, egészen világosan fogalmazta meg, de egy fél-századnál hosszabb idő múltán sem történik úgyszólván semmi megvalósítására. Sándor Lipót főherceg-nádorhoz intézett beszédében (Beszéd a nemzeti nevelésről, Pest, 1791) arról panaszkodik, hogy „közönségesen mindeneket még a' szántóvashoz készülő Parasztokat is a' Deák Nyelvre tanítanak: azon a' Nyelven pedig a' mellyen beszélnék a' Gyermek, többnyire csak imádkozni és a' betűket leírni tanulják. Ha a' Földművelők, a' hasznos Polgárok a' különbözőféle Kézimesterék, a' Kereskedők, s' egyebek, magok tüzélyaira nem segítettnek, *mi szükségnekik a' tudós oktatásokra? mellyek csak az ő idejüket lopják, 's idővel is haszna vehetetlenekké változnak nálók. Nem lévén olyan Oskoláink még eddig, mellyek 'a közönséges élet, módgyára való felsegállítás által az Atyákat reábirhatnák, hogy Magzattyaikat az ilyen Oskolákba vezessék, 's a' közönséges életnek módgyára készítsék, Kereskedőket, minden féle Kézimestereket, talpon termett Polgárokat, életre való Lakosokat formállyanak; mindenek vagy urak, vagy Tudósok kenteiének lenni Hazánkban: vagy pedig a' még tudatlanságnak posványában maradnak. . . A' paraszti munkás emberek, a' mezei Gazdák, a' Kézimesterék, Kereskedők és a' Kalmárok: mind ezek készítés nélkül kezdenek a' különbözőféle életnek módgyának nemeihez; ez az oka, hogy a' nevezetesebb, 's hasznosabb mesterségeket, a' Kalmárságot is többnyire csak idegenek folytatták. Tudva vagyon ugyan, hogy ezek azok, a' kik által a' közönséges Társaság fentartatik; de nem volt még ez ideig gond arra, hogy az ő tehetségek 's tüzélyokhoz képest alkalmasabbakká és a' Hazára nézve is nagyobb haszon vehetőkké tétettek volna”. (10-12 lp.)*

A polgári osztály gyakorlati irányú nevelése volt a célja *Schedius* Lajos egyetemi tanárnak is, aki midőn az összes ev. iskolák számára először dolgozott ki egységes iskolaszervezeti és tantervjavaslatot (1806), ebben a falusi iskolák és a latin iskolák közé beiktatta a Bürgerschule-t (schola civica), melyben az általános műveltségi tárgyak mellett helyet foglal a közéleti ügyiratok, a technológia és a rajz tanítása is. A tervezet papiroson maradt.

Szinte a mai modern polgáriskolának szabatosan meghúzott körvonalai bontakoznak elénk a löcsei ev. gimnázium rektorának. *Luedemann* Mártonnak száz évvel ezelőtt megjelent okos könyvéből (Über einige Mängel des öffentlichen Unterrichts. Leutschau 1823). *Liedemann* kizáróan a

német kultúra képviselője, a német városi polgárság érdekeinek szószólója, aki semmi lelki közösséget nem mutat a magyarság szellemével. Munkáját nem is a magyar hatóságok figyelmébe ajánlja, hanem egyenest a bécsi „Studien-hofcommission”-nak, és mint kolozsvári ev. lelkész, az „erdélyi szász nemzetnek” dedikálja. Tanulságos jele a német polgárság nemzeti-ségi partikularizmusának. Pedig amit mond, a magyarság számára is a legüdvösebb tanács volt. Ugyanarról panaszkodik, amit már egy emberöltővel előbb Vályi András hánytorgatott. Miért „vesztegeti a, jövődö polgár és iparos gyermekkorának fogékony idejét a *rudimēnta Tatinitatis-sza*-a grammatikai iskolában, mikor a száraz és terméketlen deák grammatikai szabályoknak későbbi életében hasznát sohasem látja? Minek ismétli ezerszer az iskolában, hogy „adjectivum et substantivum eodem genere, numero et casu coherens”, mikor emellett teljesen tudatlan marad a természet, az ember és a társadalmi élet gyakorlati ismeretében? Mit ér, ha Linné rendszerének latin növény neveit megérti, de nem tud oltani, szemezni, ültetni? A jövődö polgárnak nem a tudós latin iskolába, hanem *polgáriskolába* (Bürgerschule) kell járnia, ahol Donatus latin nyelv-tani regulái helyett hasznos ismeretekre tesz szert. Ilyenek: a polgári ügyiratok, a szépírás és gyorsírás, a könyvvitel, a hazai földrajz, történelem, alkotmánytan és statisztika s a fontosabb polgári magánjogi törvények ismerete. Az oktatás lényeges része legyen a technológia: a a tanulókat a kézművesek műhelyében kell a szerszámok használatában begyakorolni. El kell velük sajátítani a polgári építészet elemeit is. Különös gondot kell fordítani a kertészetre. Olyan követelményt hangoztat, mely mai polgáriskoláinknak is csak jámbor óhaja: „Minden polgáriskolának legyen saját nagy gyümölcsös- és zöldséges kertje, melyet a tanuló maguk művelnek.” Hozzáteszi: „zum Vortheil des Lehrers.” Különös súlyt vet a rajzoktatásra. Az iskolai fegyelem szempontjából élénken vitatkozik a Pestalozzi túlságosan humánus paedagógiájával. „A Pestalozzi-féle módszer olyan egyéneket tételez föl, akiket Gertrud anya nevelt föl. De hol találunk ilyen anyákat? Hol találunk a mi iskoláinkban olyan gyermekeket, akiket ilyen anyák neveltek?”

Hasonló utakon jár *Pius Desiderius-nak Schröer* Gottfrid pozsonyi ev. liceumi tanárnak munkája is (Über Erziehung und Unterricht in Ungarn 1833), melyet Széchenyinek ajánl. A „Hitel” gazdasági program rajának siet levonni iskolapolitikai következményeit. Nyolcosztályos polgári iskolát óhajt szervezni, amely független volna a nemzeti (elemi) iskolától s a gimnáziumtól. Első három osztályában ez az iskola elemi ismereteket adna, következő három osztályában az általános műveltség mellett az iparosok képzését szolgálná, két felső osztályában pedig a kereskedelmi pályára készítene elő.

Ezeknek a németnyelvű röpiratoknak és iskolatervezeteknek a hazai német városi polgárságra megvolt a maguk hatása. A szászok a német iskolarendszer fejlődésének közvetlen hatása alatt állottak. 1823-iki gimnáziumi tervezetükbe polgáriskolát is beolvasztottak külön általános technológiai osztállyal. A nagyszebeni szászok 1834 óta tanácskoznak a polgáriskola felállításáról. Az eredmény 1842-ben „Gewerbschule” lett három osztállyal. (A szászok tanterveire nézve I. Monumenta Germaniae Paedag. XIII. köt. Die siebenbürgisch – sächsischen Schulordnungen. II. 1892. 236., 290., 298. 1.) Késmárkon 1844-ben egy háromosztályos, Brassóban 1845-ben egy kétosztályos polgáriskola nyílt meg. A negyvenes években Pozsony város tanácsa is Németországra hivatkozva,

ahol a polgári műveltséget közvetítő iskolák (Bürgerschule, Realschule) létesítését a városok tartják kötelességüknek, egy négyosztályos reáliskola felállítását veszi tervbe, mely közös volna mind a katolikusok, mind a protestánsok számára. „Városunkban, mondja a pozsonyi képviselőtestület előterjesztése 1843-ban, még mindig nincsen iskola, melyben az ifjúság a polgári hivatás céljai, a kereskedelem és az ipar számára előkészítették, bár e pályákra az ifjúság tetemes része szokott lépni... A latin vagy tudós iskolák a technikai és kereskedelmi szakoktatás szükségleteit nem elégíthetik ki.” A reáliskolát porosz mintára tervezik, némi módosítással. Tárgyai: mennyiségtan (ábrázoló geometriával), földrajz, természetrajz, fizika, alkalmazott kémia és technológia, könyvvitel, német nyelv (különös tekintettel a levelezésre és az üzleti stílusra), magyar nyelv, linerális és szabadrajz, szépírás. A tanítás nyelve német, de a magyart az első osztálytól tanítják. Az első osztályban a tervezet az osztálytanítás rendszerét fogadja el, de a magyar nyelv tanítója nem lehet az első osztály vezetője. Pozsony város német polgársága így iparkodott védekezni a magyarosítás ellen. Pedig éppen a magyarság sietett a legnagyobb áldozatkészséggel az iskola létrejöttének támogatására. Az 1843-iki országgyűlés alkalmával ugyanis a konzervatív párt fényes ünnepséget s ezzel kapcsolatban gyűjtést rendezett; ennek eredményét, majdnem huszonkétezer forintot, a Pozsonyban felállítandó reáliskola céljára adományozta. A tervezetet közben a főigazgató, a helytartótanács megbízásából br. Mednyánszky Alajos, a magyar tanulmányi bizottság elnöke, majd Lonovics püspök tanulmányozta át. Végre 1846-ban küldte le a helytartótanács a város tanácsának a király engedélyét a reáliskola felállítására, azzal a kikötéssel, hogy az új iskola költségei az adókból nem fedezhetők. A magyarnyelvű leirat nagy felháborodást okozott, mert pusztán a gyűjtés útján szerzett összeg nem volt elegendő és biztos anyagi alapja az iskola fenntartásának. Így az intézet terve már csak 1850-ben, az abszolutizmus korában, ölthetett testet. (Bozóky Endre, A pozsonyi főreáliskola története. 1895. 15.)

Pest városában is, melynek iparos és kereskedő rétege szintén túlnyomóan német volt, fölmerült a reális irányú oktatás szervezésének eszméje. A piarista rendfőnök 1838-ban ajánlatot tesz br. Mednyánszky Alajosnak, a tanulmányi bizottság elnökének, hogy a nemzeti iskola fölé egy tanfolyamot szervez, melyen a piaristák a bécsi reáliskola tervei alapján főképp a gyakorlati célú tárgyakat fogják tanítani. E célból hajlandó néhány tanárt Bécsbe küldeni, hogy az ottani műegyetemen magukat kiképezzék s a bécsi reáliskola tantervét és gyakorlati módszerét tanulmányozzák. Az ajánlat egyelőre terv maradt (Takáts S.: A bpesti piarista kollégium története. 1895. 348.). Csak 1847-ben bízza meg Pest városa a piaristákat a Kötő-utcai „elemi főtanoda” fölé emelt „városi reáltanoda” két osztályának vezetésével, melyekben többek között mértant, polgári építészetet, polgári ügy iratszerkesztést is tanítottak. Ez a két osztály egy ideig akkor is megmaradt, mint magyar alreáliskola, amikor 1854-ben a pesti főreáliskola létesült. Akik ezt a kétosztályos reáltanfolyamot elvégezték, az 1846-ban megnyílt József-ipartanodába is fölléphetek. Ide járt Steindl Imre is, az új országház nagyhirű tervezője és építője. (Kemény X. Ferenc: A bpesti IV. ker. főreálisk. története, 1897. 7.)

Lassanként nemcsak a városi német lakosság, hanem a magyar nemzeti társadalom is kezdi belátni, hogy az egyetemes nemzetközi közművelődés és gazdasági élet az addigi közoktatási rendszernek olyan

átalakítását követeli, amelyben a deákos műveltség mellett a gazdasági-gyakorlati irányú szakműveltség is érvényesül. Persze a nemesség, bár elismerte, hogy erre a közösség szempontjából szükség van; arisztokratikus életfelfogásánál fogva az eszme gyakorlati következményeit önmagára nézve nem vonta le: az ipari és kereskedelmi foglalkozást mélyen megvetette; erős osztályszelleme nem engedte, hogy fiát ilyen pályára neveltesse. A nemesi rend ember-eszménye a szépen szónokló jogász volt. Ennek a ferde, a valóságos élet szükségleteitől annyira távol álló retorikai művelődési eszménynek egyoldalúságát és hiányait az élesebb szemű kortársak jól látták és szigorúan ostromozták. „A nemes gyermekek – mondja Kunos Endre (Alapvonalok a honi nevelés köréből, jelen időnk szelleméhez alkalmazva. 1833. 51.) – nem mind egyiránt ügyészségre, bíróságra, alispánságra s több illy, az emberiségre nézve olly fontos hivatalokra születtek; nem bír mindenik csupán nemessége által annyi ügyességgel, annyi lelki tehetséggel, hogy azoknak tökéletesen megfelelhessen; és: a nemesi címnek nem szolgál megbecsülésére s nemzetségének álfényére nem von homályt, ha gyermekét valamely művészségre (kézművességre) vagy kereskedésre adja. Azt gondolják talán némelyek, hogy az ember egyedül tudomány által lehet szerencsés s hogy az, aki törvényeket nem végezett, nem is ember, vagy legalább nem érdemes ember s életében soha boldog nem lehet? Nincsenek-e ezer meg ezer jóbirtokú művészek (kézművesek), kereskedők ott, hol hasonló tudományos ember tíz, húsz is alig található; s nem élnek-e jobban, szerencsésebben, mint sok más nem hírlelt, de valóban igazi tudós férfijak; különösen hazánkban! – Vagy talán hazafiúi vak buzgóságuk gondoltatja azt velők, hogy csak törvény által lehet a honnak hasznos tagja valaki? Ha így, – akkor szörnyen csalatkoznak. A hon nem mind tudós, de mind ügyes és munkás embereket kíván. – S vallyon nem használna-e művészség vagy kereskedés, vagy bármi más életnem által hazájának és magának jobban az olly nemes, ki oskoláit tanulás nélkül keresztül futván, férj fi korba jut s olly hivatalok után kapkod, melyekre sem esze, sem tehetsége nincs elegendő.” Oly szavak ezek, melyek a magyar középosztály végzetes pályaeértékelését, a gazdasági hivatásoktól való esztelen idegenkedését s az ebből folyó elferdült társadalmi fejlődést száz éven keresztül mindmáig a legigazabban jellemzik.

Jól látja a régi magyar iskolarendszernek a gyakorlati-gazdasági élet irányában való hiányosságát a fiatal *Szemere Bertalan* is aki eredetileg kulturpolitikusként készült s hosszas külföldi tanulmányútján mindenütt elsősorban az iskolákat s ezeknek az ország szükségleteivel és a népjellemmel való összefüggését figyeli meg. Útinaplója az európai államok iskolatörténetének valóságos kincsesbányája. Magyar lelke persze folyton arra a kérdésre szegeződik, hogyan áll hazájának iskolaügye a külfölddel szemben? mi a teendő nálunk? iskolarendszerünk legszembeötlőbb hiányát abban látja, hogy mi „mindent egy *célra s végre* nevelünk”, így volt ez régebben Németországban is. De itt már felismerték azt az elvet, hogy „minden ember nyerjen nevelést, de *célja és állása* szerint és ez az elv szülte a polgáriskolákat, melyeknek célja az elemi oktatást már nyert polgárfiúknak és lányoknak, a tudományokban s mesterségekben általános kiképzés által azon lelki érettséget adni, mely az általok választandó polgári hivatásban vagy mesterségben szükséges”. Szemere napokig látogatja a lipcsei polgáriskolát vagy reáliskolát, majd a hallei intézeteket, mindezek szervezetét, belső életét tüzetesen leírja (Utazás

külföldön. I. 1840. 18., 40.) A hallei iskolák láttára 1836-ban fölveti naplójában a kérdést: milyen is a magyar nevelésrendszer? „Tanulmány – feleli – alkalmaztatás nélkül, mi nincs összefüggésben az étellel s külön, elszigetelten fekszik tőle; dolog minden következmény nélkül s a körüllevőktől elválatott; időt rabol s vissza semmit sem ad, és ha megtartatik, nem használ, ha elfeledtetik, nem veszteség. És mi e rendszer maga? A legkiáltóbb, legigazságtalanabb *erőszak, mellyel mindent egy pályán menetelre s egy irány felé kinszerítetek*. S vájjon a társaságban egy pálya, egy cél, egy osztály, egy munkakör van, hogy mindent egy pályára vontok s egy cél felé erőtettek? Mindennek meg kell ismerni a római literatúrai, a metaphysikát, hogy ez ügyes kalmár, az jeles órás, más tanult bányász, amaz értelmes gazda legyen? Egy földbirtokos fija elhagyja az akadémiát vagy collegiumot, s mit tud? Bajos volna megmondani. Annyi bizonyos, hogy az ország' mely részecskeje övé, keze alatt elhervad; birtokait nem érti műveltetni, gazdasági ismerettel nem bír s ennek mint tudománynak állapota s a találmányok előtte ismeretlenek ... Iskolában talán a legtanultabb volt, de a társaság életében holt fej, s mi tehetség örökül rá jut, az holt tehetség marad. Azonban annyit mindenik hall, mennyi magasztos eszmékkal eltöltheti, s ki semmihez nem ért, ép azért az ország' dolgaiba vegyül különös, bolond tanácsaival, mintha boszut akarna állani a *hazán, mely nem oda nevelte, hova szánta,*”

A nemességnek a gazdasági pályákra vonatkozó értékfelfogását s a magyar iskolaügy fejlődésének ebből következő akadályait kitűnően rajzolta meg *Pyrker* János, Egernek világlátott, nagyműveltségű érseke, kinek kultúrpolitikai látása szintén a külföldi viszonyok alapos ismeretén élesedett. A műipar fejlesztésére, a formaérzék nevelésére a 30-as években az egri lyceumban rajziskolát állított föl. A szépen berendezett iskola azonban majdhogyan üresen maradt: iparos-tanuló csak elvétve akadt bele egy-kettő s a gimnáziumi tanulók közül is csak néhány látogatta. A részvétlenség láttára *Pyrker* az okokat kutatta. Azt találta, hogy „iskolai nevelésünk nem veszi számba eléggé az élet sokféle szükségzeit, sem a tanulók különféle hajlamait. Csupa urakat nevelünk, az urasághoz szükséges gazdagság eszközeinek megszerzésére nem is gondolunk; tudományunk kevés, iparunk fejletlen, földművelésünk pang, a kereskedést idegeneknek hagyjuk, akik kizsákmányolnak bennünket. Csaknem mindenben idegenekre szorulunk, azért földünk kövérsége mellett is szegények s urak helyett szolgák vagyunk. Ami műveltségünk van is, nagyon egyoldalú; gondolkörünk szűk s nem tudjuk, hogy szebb, nemesebb élvezet is van, mint az, melyet az eszem-izsom s a korteskedés nyújt. Innen társadalmi életünkben az a durvaság, mely miatt a nyugati népek barbároknak tartanak bennünket”. (*Kassuba Domokos: Az egri ciszt. főgimnázium története. 1895. 90.*) Ez a jellemzés még sok ideig igaz és találó maradt.

A nemzetnek öntudatra ébredt életakarata – mely Széchenyi szervező erejében és írásaiban sűrűsödött össze – mind erősebb figyelemmel fordult a gyakorlati gazdasági nevelés kérdése felé. Ez az ébredő nacionalizmus kultúrpolitikájának európaszerte mindenütt közös vonása, mely az egyoldalú, absztrakt természetű általános humanitásra való nevelést egymagában károsnak tartja a nemzet érdekeire nézve. Már az 1825-27-iki országgyűlés kerületi ülésén merül fel először a *reáliskolák* eszméje. *Br. Vécsey* igen hasznosnak tartaná, ha a gimnáziumok számát csökkentenék s ezek helyébe „reális iskolák állíthatnának, úgy organizáltatván, hogy a tanuló ifjú minden iskolából kiléphessen valami életpályára.” Egy másik szónok

arról panaszkodik, hogy iskoláinkban semmi katonai, polytechnikai s oekonomiai tudomány nem tanítatik s így ifjaink iskoláik végeztével csak bírák vagy prókátorok lehetnek. E követelmény nagy haladás a régebbi tanügyi vitákkal szemben, rávilágít a nemzet művelődési tudatosságának haladására, Az országgyűléstől kiküldött tanulmányi bizottság gazdasági- és ipariskolák, továbbá egy polytechnikum létesítését indítványozza. A grammatikai iskola fölé tanfolyamot óhajt szervezni („peculiaris palaestra”) azok számára, akik gyakorlati pályára akarnak menni s nem a tudományos hivatásra előkészítő latin iskolában óhajtják tanulmányaikat folytatni. A kinyomtatott munkálat (Opinio Regnicolaris Deputationis circa Objecta Rei Literariae 1830) bejárta a törvényhatóságokat és mindenütt nagy érdeklődést és vitát keltve, közoktatásunk hiányait az érdeklődés középpontjába állította.

Ennek eredménye, hogy az 1832/6-iki országgyűlés oly tüzetesen foglalkozott a technikai-gazdasági szakoktatás kérdésével. Az országgyűlés tanügyi reformterveinek középpontjában „a nemzeti nyelv terjesztésére felállítandó preparándián” kívül a „Műegyetemi Intézet”-nek létesítése állott, (ugyanazok az országgyűlési iratok „Közművészeti Intézet”-nek, központi „Mű-Egyetem”-nek, „Polytechnicum Institutum”-nak is mondják). Azonban a műegyetem eszméje egész logikusan a tárgyalás folyamán ráirányította a figyelmet a műegyetemre előkészítő középfokú reális irányú oktatásra is. Amikor ugyanis az alsó tábla az indítványt elfogadta, a főrendiház, mely a műegyetem felállításához szintén hozzájárult (1836 ápr. 20.), a műegyetem végleges tervét kidolgozó választmányt azzal az utasítással kívánta ellátni, „hogy mivel a polytechnikum intézet rendszerében lévő tudományok és mesterségek bővebb kifejlődése az első neveltetés tzélerányosabb elrendelését leginkább kívánja, a megbízandó Választmány gondosságát és terveit az úgy nevezett Real Oskolák elrendezésére is kiterjessze”. A főrendeknek ez a kívánsága a királyhoz fölterjesztett törvényjavaslat 3. §-ában kifejezést is nyert. (Az 1832/6. Országgyűlés írásai. VII. 609.) A „reáliskola” kifejezés, melyet nálunk hivatalosan ekkor használnak először, természetesen nem földi a mai reáliskola fogalmát. Külföldön is még ekkor nagyon sokféle, egymástól elütő, tantervében kiforratlan iskolát neveztek „Realschule”-nak. Az indítványozó valószínűleg a bécsi vagy prágai reáliskolára gondolt.

Bármely országban az lett volna a dolgok természetes rendje, hogy a kormány örömmel üdvözöl ilyen törvényjavaslatot, mely eszközöket teremt arra a célra, hogy a közművelődés szemetszűrő hiányait pótolja, a gazdasági jólétet emelte s így a polgárok adózóképességét is fokozza. A bécsi kormány azonban az üdvös törvényjavaslatot kereken visszautasította, a közoktatásügy rendezését kizáróan királyi jognak minősítette, melybe az országgyűlésnek nincs beleszólása. „Öfelsége – mondja a királyi válasz – királyi tiszténél fogva (pro munere Suo Regio) gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, amennyire a körülmények megengedik, felállíttassanak; e tárgyra nézve tehát a törvényalkotás szüksége nem forog fenn.”

A kormány e halogató és jogsértő válasza a rendekből a legnagyobb elkeseredést váltotta ki. Egymásután pattantak fel a vezérek helyükről és élesen ostromozták a kormány eljárását. „Ezen törvénytelen resolutio, háborodik föl az egyik követ, a despotismusnak legnagyobb fokára mutat. Mi semmit sem kértünk, csak jelentettük, hogy magunk pénzén nevelőházat akarunk építeni a népnek, *művészetnek, iparnak, s mesterségeknek,*

s még ezt is tiltják. Kormánymonopóliummá akarják tenni a nevelést, mire talán az orosz despota sem vetemedett.” Még a higgadt *Deák* Ferenc is e szavakra fakadt: „Semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vájjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen politika! Csalfa és nyomorult egy számítás!” Beöthy Ödönből, a bihari követből pedig így tört ki a keserűség: „Századunk hőse, Napoleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, amidőn győzelmesen ment be Olaszországba, sietett azonnal felnyitlatni Páduának egyetemét. íme ezt tévé a zsarnok! És a kormány, mely magát szelídnek, atyainak szereti nevezni, mely eme szép szavakat választá jelmondatául: *Justitia fundamentum Regnorum* és *Recta tueri*, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkísérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni!¹. (L. a vitát részletesen Kossuth Országgyűl. Tudós. 1836. máj, 15.)

Az országgyűlés mindkét táblájától elfogadott s a királyhoz intézett erélyes válasz egyik legszebb dokumentuma annak, mennyire fontosnak tartotta s szívében viselte a reformkorszak vezető társadalmi rétege a nemzet nevelésügyét. „Az említett tárgyak eránt tett Felírásunkban – így szól az országgyűlés a királyhoz – sem Királyi valamely különös kegyelmet, sem kitézött tiszta céljaink eszközésére szükséges költségeket, sem valamely új jus megadását nem kértük, sem a Fejedelmi jusoknak, avagy csak távolról sérelmet okozni nem kívántunk, hanem használni kívánván azon jusainknak, mellyeket magok a természetnek mindeneknél elsőb jussai és törvényei zsenge magzataink nevelésére nézve, úgy és akkép tulajdonítottak a szüléknek, hogy azokra a polgári hatalom gátolólag még ki sem hathat... az tehát, hogy vagy tsak ezt és ennyit sem nyerheténk meg, *bennünk olly fájdalmat okozott, mellyet szavakkal kifejezni sem lehet.*” (Az 1832/6. Országgyűlés írásai. VII. 712.) A következő országgyűlés a kérdést újból napirenden tartja. 1840 ápr. 30-án a már az 1832/6. országgyűléstől a tanítóképzőkre és a műegyetemre vonatkozóan elfogadott törvényjavaslatot megerősítés végett újra a király elé terjeszti, de eredmény nélkül. (Az 1839/40. Országgyűlés írásai. IV. 78.)

A kormány látva az elkeseredést, 1841 jan. 30-án a tanulmányi bizottság elnökét, br. Mednyánszky Alajost bízza meg azzal, hogy a közoktatásügy újjászervezésére tegyen javaslatot. Azonban Mednyánszky hiába készítette el igen alapos munkálatát, Bécsből különféle módosítások címén ezt visszaküldték. A helytartótanácsban megvolt komoly szándék a magyar közoktatásügy megjavítására, de javaslatai többnyire a bécsi bírók homályában vagy elsikkadtak, vagy eredeti színeikből kifakultak. Nagyobbszabású terve volt br. Mednyánszkyknak s vele a helytartótanácsnak a *scholae industriales* felállítása. Az idevágó tervezetet a helytartótanács József nádor elnöklete alatt tárgyalta, s a királyhoz 1842 március 18-án terjesztette föl. A tervezet általános részében kiemeli, hogy az eddigi iskolarendszer csak a humanisztikus műveltséget tartja szem előtt, holott a század szelleme inkább a realiztikus ismeretek felé halad, (quod systema literarum sít tantum pure *Humanisticam cidturam* duntaxat intellectus pro objecto habens, nunc vero genius saeculi magis ad *Cognitiones Realisticas* propellatur.) E kettő között a középúton kell járnunk, egyen-

súlyba kell hoznunk a realiztikus és a humanisztikus törekvést. Alapelv legyen: a realiztikus irány érvényesüljön a tanítóképzőkben (ezek felállítását a helytartótanács már 1840-ben kéri a királytól), a vasárnapi ismétlő-iskolákban (*Scholae Dominicales*), a létesítendő ipariskolákban és a műegyetemen; a humanisztikus irány a gimnáziumokban, akadémiákon és az egyetemen (Udv. kanc. 5447: 1842. Orsz. Levéltár).

E javaslat sem a polgáriskolát, sem a reáliskolát nem említi. Ellenben tüzetesen megállapítja a *Schola Industrialis*-nak szervezetét és tantervét. Ez az iskola három ágra különül: *kereskedelmire, mezőgazdaságira* és *iparira* (*sectio mercantilis, oeconomica, technica*). Mind a három ágazatnak két-két osztálya s két-két tanára van. A tanulók a negyedik elemi osztály elvégzése után vehetők fel. A tannyelv a magyar, csak egyes tárgyakat a külfölddel való kapcsolat miatt kell németül tanítani. A tanítás módja ne csak elméleti, de gyakorlati is legyen; ehhez kémiai s fizikai laboratórium szükséges, gyárak és műhelyek látogatása. Pesten rendelkezésre áll a botanikus kert. A tanterv részleteit olvasva azt hisszük, hogy a mai felsőkereskedelmi iskola vagy felső ipariskola tantervét forgatjuk. Csak a latin műszavak figyelmeztetnek a tervezet ódonosságára, (pl. a mai „áruismeret”: *notitia mercedum crudarum et fabricatarum*, a kereskedelmi levelezés „stílus commercialis” néven szerepel). Szinte érthetetlen, hogyan képzelte a javaslat arra a gyöngye általános műveltségi alapra, melyet a négy elemi osztály nyújt, ezt az elég magas színvonalú szakműveltséget 10-12 éves korban ráépíteni.

Br. Mednyánszky tervezetét, amely egyébként a népoktatás területét is felölelte, a m. kir. udv. kancellária véleményadás végett elküldötte a magyar iskolaügyekben különben teljesen illetéktelen bécsi udvari tanulmányi bizottságnak (*Studien-Hofkommission*) és a bécsi polytechnikum tanári karának. Az utóbbi többek közt azt javasolta, hogy a *schola industrialis* három ágazata (*sectio*) elé még egy közös előkészítő-osztályt kell felállítani, melynek tanítási anyaga mindazt felölelné, amire a kereskedelmi, mezőgazdasági és ipari ágazatnak egyformán szüksége van. Ezért a tanárok számát növelni kell. A bécsi polytechnikum tannyelvül természetesen a németet ajánlotta. Br. Mednyánszky 1843 aug. 28-án nyújtja be módosított tervezetét, melyet a bécsi észrevételek figyelembevételével készített. Elfogadja az előkészítő-osztály gondolatát s hat tanár helyett most már nyolcat hoz javaslatba. Az egyes hiányokra, a tantárgyak logikai rendjére vonatkozó észrevételeket is jórészt értékesíti. A mezőgazdasági ágazat tantervébe beiktatja a hazai urbáriális, erdészeti és mezőrendi törvényeket. Azonban szilárdan ragaszkodik a tanítás magyar nyelvéhez; elégnek tartja, ha a német kezdettől fogva kötelező rendes, a francia, olasz és angol pedig rendkívüli tárgy. A helytartótanács magáévá teszi br. Mednyánszky módosított tervezetét s kéri őfelségét, hogy ennek alapján rendelje el egyelőre Pesten a *schola industrialis* felállítását. (Udv. kanc. 13.518: 1843. Orsz. Levéltár.) Az 1844-ben felállított József-ipartanodának mind szervezete, mind tanulmányi rendje jórészt a br. Mednyánszky-féle tervezet szerint állapított meg.

Közben egy kiváló magyar matematikus, az Akadémia tagja, *Vállas Antal* is készít egy széles gazdasági és művelődéspolitikai látókörre valló tervezetet a műegyetem s az erre előkészítő középiskola számára. (Egy felállítandó magyar központi műegyetemről. Pest. 1841. A M. Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárában található példányt a szerző „Kossuth Lajos urnák ajánlja tisztelete jeléül”; azonban, valószínűleg az abszolu-

tizmus alatt, a dedikációt szigorúan keresztülhúzogatták.). Magyarország politikai helyzetéből és jogrendszeréből indul ki. Bár nagy haladást vár a jobbágyság felszabadításától gazdasági téren is, mert ebből új ösztönzés támad az egyéni munkára, a jogi viszonyok rendezését mégsem tartja elegendőnek: már most pozitív intézkedéseket kíván a magyarság felsőbb gazdasági nevelésére. Mintául a napóleoni háborúk után talpraállott Poroszországot állítja oda: „A minden oldalról körülmélt, összeszorított, letiport kis Poroszország, mellyel szeretem hazánkat összehasonlítani, végvonaglásaiban feküdt az európai küzdés után, s halálosnak vélt erőtlenségéből csak általános fölszabadítás és pozitív intézkedések fokozatain, vergődött ismét fél a – *cuncta supercilio regentis* – világtanács teremébe.” Attól fél, hogy a beköltöző idegenek a nyereség vágyától ösztönözve, értelmi túlsúlyukkal s tőkájukkal Magyarország természeti kincsekben gazdag földjét el fogják lepni és eleve elzárják a versenytől a magyar köznemességet, „melly most, elegendő birtok nélkül, mind mélyebbre sülyed, de amelly, célirányos vezetés alatt, hamar magáévá tehetné a műipar áldásait. De ez még nem minden. Mert nem *csak le fogja a pénzes idegen tartóztatni azon osztálg, melly nemzetiségünk s nemzeti törekvéseink majd egyetlen képviselője, hanem hatalmánál fogva, a pénz hatalommal járván, kifejlődésünkbe s ennek minőségébe is befolyani akar. S ez az a veszély, melly fölépülésünktől majdnem elválaszthatatlan s mellynek csak úgy vehetni elejét, ha minél több magyar készül a szorgalmi pályára*”. Látnoki szavak, melyek a a magyar élet h#romnegyedszázadi alakulásának tanúsága szerint mind beteljesedtek. Vállas kérdései üresen pattogtak vissza a magyar középosztály lelkének közömbös felületéről: „Hányadiknak közöttünk, ki egy kis pénzzel bír, van egyszersmind a mechanicáról, a chemicáról is egy kis fogalma? hányadiknak a fonás és szövés mesterségéről, amelyek a műiparban olly nagy szerepet játszanak? hányadiknak az üveg-, bőr-, papiroskészítésről, a festésről (Färberei) stb?. S illy általános fogalmak és alapismeretek nélkül, vájjon ki merne gyár felállításához fogni? Ki merne drága mozgonyokkal élni, ha azoknak hatásáról fogalma sincs s ha ezt, a hatást t. i., a megszerzési s egyéb költségekkel össze nem hasonlítja?. . . Köz értelmetlenségünk miatt ott is, hol az iparnak egy kis kezdete látrzik, a legelső szájaskodó, a csúszó-mászó *πολυπράγμων* kapja el a jövedelmes provinciát.. . a magyarnak bizodalomát a tudomány kigunyorlásával nyerhetni meg leginkább.” Az egykorú műveltségi viszonyok jellemzésére fájdalommal említi, hogy amikor egyik folyóiratban az újabb technikai irodalmat ismertette, egy gyárigazgató levélben azt kérdezte tőle, vájjon a jelzett könyvet hol és kinek útján szerezhetné meg, holott egy nagyobb város szomszédságában lakik, ahol két könyvkereskedés is van, de erről a műveltebb magyarnak sincs sejtelme.

A magyarság egyoldalúan csak a politikai tudományok iránt érdeklődik. Pedig a jogot hiába oltalmazuk, ha közben anyagilag teljesen tönkremegyünk. A gazdasági gyakorlati érzéket a többi nemzetek máiközépiskoláikban fejlesztik azzal, hogy a reális tárgyaknak is teret biztosítanak a tantervben. Nálunk ellenben „a classica literaturán kívül alig van egyéb tárgy gymnasiumainkban, mely az ifjúságot foglalkoztatná”. Latin grammatikánknál *monstrum horrendum*-ban alig képzelhető. A hazai történelemből szegény ifjaink csak a királyok háborúival, a hatalmasok lázadásaival ismerkednek meg, de árva szót sem hallanak az alkotmány kifejlődéséről, az iparnak, tudományoknak és művészeteknek állapotáról, az egyes korok szokásairól, vezéreszméiről, erkölceiről és hibáiról: így

a történelmi oktatás „tartalmatlan elmeárasztássá aljasul”. S amikor a fiatal ember a gimnázium végeztével az akadémiába, a filozófiai tanfolyamba lép, „sok oratiót és verset a régi classicusokból könyv nélkül tud, de egyebet semmit. Ő a quiritesekkel s római forummai álmodik, ő római költő vagy szónok szeretne lenni s egyszerre philosophiát, mathesist kell neki *könyvnélkül* tanulni!” Az ifjú most egyszerre, minden átmenet és előkészítés nélkül, csupa reáliát kénytelen elméjébe gyömöszölni: algebrát, tiszta és gyakorlati mértant, mechanikát, optikát, csillagászatot, polgári és vízépítést, fizikát, mezei gazdaságtant, holott a matézis és a fizika elemeivel már a gimnáziumban meg kellett volna barátkoznia. Most aztán így szól az ifjú: én pap leszek, én ügyvéd, én orvos, mire való nekünk a matézis?

Az idő tájt Európaszerte a porosz iskolarendszer kezdett valamennyi nemzet előtt eszményként lebegni. Poroszország már ekkor az iskolák és a kaszárnyák klasszikus földje volt: az iskoláké, melyek művelté teszik a népet s a kaszárnyáké, melyek megvédelmézik. A porosz iskolarendszer tekintélyét világszerte különösen *Cousin*, a francia filozófus emelte. A francia kormány megbízásából 1831-ben tüzetesen tanulmányozta a német iskolákat; tanulmány útjának gyümölcse: *De l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse* (3. kiad. 1840). Ez a mű, melyet az amerikaiak, angolok és németek siettek lefordítani, a magyar pedagógiai elmélkedőkre is (Hetényi János, Tatay Endre, Szemere Bertalan stb.) nagyhatással volt: első részét Bártfay Kálmán 1844-ben le is fordította (Victor Cousin jelentése a közoktatás állapotjáról Németország némely tartományaiban, különösen pedig Poroszországban. Pesten, 1844.). Vallas Antal a könyvet már előbb lelkesen ismertette (Tud. Gyűjtem. 1840. Tudománytár. 1839.). A műegyetemről szóló munkájában részletesen felsorolja a berlini joachimsthalai gimnázium tantervi anyagát, hogy bemutassa, mennyi teret engednek a poroszok a régi literatura alapos ismertetése mellett a modern nyelveknek, a matematikának és a természettudományoknak, melyeknek a tanulók az életben is hasznukat vehetik. „Ezen tanítványok bővebb matematikai s physical ismereteket hoznak az egyetemre, mint mi a philosophiai karban nyújthatunk a magunkéinknak.” Vallas azonban ezt csak egy-két porosz gimnáziumról mondhatta el. A többi német gimnázium egészen a neohumanisztikus művelődési eszmény számára iparkodott a német közművelődésben lelki éghajlatot teremteni. Éppen *Cousin* emeli ki, hogy a frankfurti, weimari, lipcsei stb. gimnáziumok a maguk heti 10-12 latin, s ugyanannyi görög órájukkal osztályonként mennyire elfojtják a matematikát és a természettudományokat. „Fizika igen csekély; kémia meg egészen hiányzik, a matézis is elég silány.” Vallas inkább hivatkozhatott volna a német reáliskolákra. A párizsi és a bécsi műegyetem szervezetét és tanulmányi rendjét tüzetesen ismertetve, megrajzolja a magyar műegyetem részletes tervét. Ennek előkészítő iskolája a három osztályú *reálgimnázium* volna, melybe a tanulók legalább tizenhárom éves korukban léphetnének. Ez az iskola az első osztályban magyar és latin nyelvet tanítana, melyekhez a másodikban a német, a harmadikban a francia járul; a matematika, a természetleírás, fizika, földrajz jelentékeny szerepet játszanak benne. Vallas hiába alkotta meg gondos és alapos tervét: egyelőre sem a reálgimnáziumból, sem a műegyetemből nem lett semmi, Br. Eötvös József 1848-ban a pesti egyetem tanárává nevezte ki, de a szabadságharc lezajlása után, mint annyi magyar javatehetség, kénytelen volt kivándorolni s szellemi tőkét egy

vadidegen kultúra emelésébe fektetni: Amerikában, New-Orleansban, hajózási iskolát, majd 1858-ban tudományos akadémiát szervez. Ami nem sikerült neki itthon, sikerült Amerikában. A magyar művelődés sokszor ismétlődő tragikuma: a sors legjobb fiait rabolja el tőle.

Az országgyűlés látva a kormány halogató politikáját, a műegyetemnek s a reáliskolának kérdését napirenden tartotta. 1843-ban a kerületi választmány jelentéséből újra erélyesen hangzik ki a nemzet fölébredt gazdasági öntudata s az ebből folyó iskolaszervezeti követelmény. „Ifjaink – mondja a jelentés – csak tudományos pályára neveltetnek, összetódulnak a körben, melyre a tudományos nevelés vezet, s midőn ott aránylag csak kevésnek nyílik alkalmazás, az élet szükségével s azon akadályokkal, melyeket a vetélyzet szül, küzködve eltörpül, elsenyved az ifjú erő, mely más folyamba vezérelve dús termékenységet árasztthatott volna el a haza terein. Az orvoslást ott kell keresni, hol a bajnak forrása van. Új tért kell nyitni a nemzet ifjúságának ereinek kiképzésére, alkalmazására, s ez Európa körülményei s a korhajlamának minden oldalról szembetűnő iránya mellett más, mint az ipar tere nem lehet.” Ezért a ker. választmány sürgeti a műegyetem létesítését s ezzel kapcsolatban elismeri, hogy a műegyetemnek, „a hon minden népesebb városaiban felállítandó *reál iskolák rendszerével* kapcsolatban kell lenni”. Mivel azonban mindent nem lehet egyszerre megcsinálni, először a műegyetemet kell felállítani s csak aztán a reáliskolákat, mert az utóbbiak tanárait a műegyetem nevelheti: „s az csak maga képezhet egyéneket, kik a megnyitandó reál iskolákban tanítókul nagyobb számmal lesznek szükségesek”. Ide nyúlik le a történeti gyökere annak, hogy a reáliskolai tanárképzés később is évtizedekig a kir. József-műegyetem feladata volt s hogy a reáliskolai tanárvizsgáló bizottság, melyet egy 1863-i udvari rendelet szervezett, először túlnyomóan műegyetemi tanárokból állott. A reáliskolát ugyanis kezdetől fogva kizárólag a műegyetemre előkészítő, technikai jellegű iskolának tartották. Csak a hetvenes években lép a gimnáziummal mellérendelt viszonyba, mint általános műveltséget nyújtó középiskola.

Széchenyi, kinek nagy közgazdasági programjából a műegyetem létesítése, mint egyik legfontosabb követelmény, természetesen következett, nagy buzgósággal küzdött érte. (L. Zelovich Kornél: A m. kir. József-műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története. 1922. 86. 90. lp.) Sokat várt a műegyetemtől társadalompolitikai szempontból is a magyar ifjúság helyes pályaválasztására nézve. A műegyetem felállítása „ha másra nem – írja 1839-ben – legalább arra csakugyan nagy hasznú lenne, mikép hazánkban jómódú ifjak, anélkül, hogy kénytelenek lennének külföldön ütni fel sátorukat, valami mások is lehetnének, mint jogászok, valami másra is kiképezetnék magukat, mint jogászságra”. *Széchenyi* tehát egy századdal ezelőtt ostromozta a magyar ifjúság pályaválasztásának eredendő hibáját: az egyoldalú jogászokodást, a mesterséges hivatalnoki proletártenyésztést, amely mindmáig átka a magyar középosztály társadalmi értékfelfogásának, bár azóta van műegyetemünk s számos technikai-gazdasági főiskolánk.

Széchenyi, hogy az ország ifjúságát mielőbb gyakorlati pályára terelje, nem akarja megvárni a műegyetem felállítását, hanem 1844 tavaszán irt munkájában (Magyarország kiváltságos lakosihoz. Kiadta újból Zichy Antal: Hírlapi cikkek II. 337) öt „*reál-tanodának*” azonnal való megnyitását követeli (egyét Budapesten, a többiét az ország négy főhelyén),

mert aránylag nem kerül sokba, haszna pedig kiszámíthatatlan. „Hogy a néhány célszerűen organizált reál-tanoda – mondja – melyben minden sorsú könnyen és olcsón hozzáférhetőleg a gyakorlati élet nem egy kincsét tehetné magáévá, valóban csodaszéppé fogna e hon igazi előmenetelére hatni, azon azt hiszem nem kételkedhetik senki, ki csak legtávolabbról ismeri gyakorlati kiképzetésünk olly aggasztólag parányi létét: midőn ha nem mozdul, nem emelkedik a magyar szellemileg is, de egyedül utakat rak, csatornákat ás, mocsarakat szárit, s minden lelki műveletet elhanyagolván, vagy üdvét kirekesztőleg a mai iskolarendszerben keresvén, csak efféle anyagiakban gyakorolja tehetségét, bizony mondom nem annyira magának, mint másnak fog in ultima analysi alkotni hazát, mivel a „sic vos non vobis” élet képe szerint okvetlen intelligensebb népek fogják azon eddigelé ki nem forgatott sarkigazsághoz képest élvezni veritékének hasznát, míg ő kül superioritas által napról-napra kisebbre olvadand, melly sarkigazsághoz képest: értelem erő, s erő uraság; értelemhiány ellenben gyengeség, gyengeség pedig szolgaság.”

Széchenyi azonban a reáliskolák felállítását, mint „olly annyira fontos életkérdés” megoldását hiába sürgeti: programját majd csak 1850-ben az abszolutizmus Entwurf-ja valósítja meg, de a germanizálás főcélzatával. A műegyetem eszméjét az 1844 június 12-én kelt királyi rendelet csak ipartanodává (schola industrialis) zsugorította össze, ami újabb elkeseredést szült, mert ennek felállítása is a törvényhozás mellőzésével történt. A rendek ez ellen óvást emeltek s továbbra is követelték a műegyetemet s a közoktatásügy rendezésébe való beleszólás jogát. Az utóbbi elvi jelentőségű: a nemzet súlyos sérelemnek tekinti, hogy nem maga szabhatja meg művelődésének irányát és eszközeit. Az országgyűlés elé 1844-ben terjesztett idevágó felirati javaslat a nemzet autonóm művelődési akaratának legszebb történeti dokumentuma: „Kénytelenek vagyunk, mondják a Karok és Kendek, őszintén kijelenteni Felsőged előtt, hogy a nevelési és tanítási rendszerről egész kiterjedésében rendelkezni, mind a' dolog természete, mind törvényeink szerint a' törvényhozás köréhez tartozik ... Az országgyűlésnek a' nevelés tárgyáróli intézkedési jogát az 1790: XVII. t.-c. is világosan meghatározta, azon jogunkhoz tehát tovább is ragaszkodva, esedezünk Felsőged előtt: hogy a' nevelési és tanítási rendszer érdemében kiadott legfelsőbb rendeleteit a' végett velünk kegyesen közöltetni méltóztassék, hogy a' nemzet nevelési és tanítási rendszeréről 's a' többek között mű-egy etem felállításáról is, mellynek létesülése annyira a nemzet érdekében fekszik, törvényhozás útján célszerűen rendelkezessünk”. (Az 1843-4. Országgyűlés írásai, IV. 204.)

Az, hogy a bécsi kormány oly makacsul ellenállott a magyar reális irányú, főképp a közép- és felsőfokú ipari oktatás fejlesztésének, közgazdasági politikájából jól érthető. Magyarországot csak földművelő államnak szerette látni, melynek nyers anyagát Ausztria fejlett ipara dolgozza fel. Gyárakra Magyarországon, mondotta Metternich, még egyáltalán nincs szükség. A gyáripar feltételei itt még teljesen hiányzanak, úgy hogy Kossuthéknak az a törekvése, hogy Magyarország a gyáripar terén Ausztriától teljesen függetleníttessék, üres jelszó, sőt egyenest agrém. Azonban Kossuth is, éppúgy mint Széchenyi, jól látta, hogy a magyar iparélet komolyabb fejlesztése eleve föltételezi a megfelelő iskolákat. Ezért ragaszkodik az ellenzék oly szívósan a reáliskola s a műegyetem eszméjéhez.

Kossuthnak erre még egy oka van: a *művelt magyar polgári középosztály megteremtése*, a túlnyomóan német ajkú iparlizó városi lakosságnak az iskolákon keresztül való *megmagyarosítása*. Őa a nagyobb városokban a gyáripar kialakul, ez magyarosodásukat is elő fogja mozdítani. Ezért küzd Kossuth többek között a német vámszövetségbe való belépés ellen is: a magyarországi német városi lakosságnak a német kereskedelemmel való szoros kapcsolata megmagyarosodását s így a magyar polgári középosztály kifejlődését gátolná. „Honunk kifejlése – mondja Kossuth (Pesti Hírlap, 1842. 120. sz.) – csak egy tisztességes középrend minél hamarabbi keletkezésével lehetséges. Erre sok dicső elem van a nemességben, de a nép érdekeivel egyező elemek assimilációjára van szükség. És honnan remélhetjük legközelebb e középrendet?.. A királyi városok polgáraiból, mely középrendnek, hogy magyarnak kell lennie, hogy másnak lennie nem szabad, azt talán csak nem kell mutogatnunk. Már pedig városaink legnagyobb részben még németek, oly németek, hogy a magyarosodásnak még csak jeleit sem mutatják; a műipar hazánkban német, a kereskedés lényegileg német.” Az ipart és kereskedelmet fokozatosan a magyar géniusz szárnya alá vonnák a reál- s ipariskolák, meg a műegyetem. Az utóbbi azonnal felállítható, mert épülete megvan: az évtizedek óta üresen álló Ludovika-palota. Kossuth ki is adja a jelszót: „Alakítsuk át a Ludoviceát Polytechnicum intézetté”. (Pesti Hírlap, 1843. 270. sz.)

Kossuth terve, hogy az iparoktatás és a gyáripar megteremtése útján magyarosítsa meg a városi német polgárságot, az ügyis annyira kényes nemzetiségi kérdést még jobban elmérgesítette; a tótokon kívül most már a hazai németiség egy része is nemzeti öntudatra ébred. Ennek ad hangot, Kossuth-tal élesen vitatkozva, egy Lipcsében megjelent tanulmány nagyműveltségű anonym szerzője. (Das deutsche Element in Ungarn und seine Aufgabe. Eine Zeitfrage besprochen von einem Deutsch-ungar. Leipzig, 1843. 76. lap.) A középosztály kialakulását hazánkban szükségesnek tartja. De hogy ennek a középosztálynak eo ipso magyarnak kell lennie, az sem természeti, sem állami szükségesség: voltaképp „sem több, sem kevesebb, mint a magyarománok idiosynkraziája”. A magyar eddig általában a polgári hivatásokra kevés hajlamot és ügyességet mutatott, Magyarországon éppen a magyarok alapították és lakják a legkevesebb várost. Most egy új városi magyar középosztályt akar Kossuth egy lélekzetre megteremteni: azonban nem nőnek ily gyorsan a kulturgyűrűk a népek életfáján. A hazai német elem legyen továbbra is a német kultúra képviselője és közvetítője Magyarország számára (der Deutschunger sei Träger und Vermittler der deutschen Kultur für Ungarn, 30). Hogy ennek a hivatásának megfelelhessen, a gimnáziumok mellett németnyelvű reál- vagy polgáriskolákat is fel kell állítani, melyek feladata a polgári hivatásokhoz szükséges műveltség közvetítése.

A röpirat széles kultúrpolitikai látókörrel s magas didaktikai színvonalon a reáliskolának olyan célkitűzését és szervezetét állapítja meg, mely hat évvel később úgyszólván szórói-szóra testet öltött az Entwurf reáliskolájában. A reáliskolát csak azért nevezi reál-nak, mert műveltségi anyagában nagyobb teret foglalnak el az u. n. reáliák, vagyis a matematika és a természettudományok. Ez az elnevezés azonban távolról sem akarja jelenteni azt, hogy ez az iskolafaj a formális képzést figyelmen – kívül hagyja, vagy hogy az ideális szellemi javak benne egészen háttérbe szorulnak. Sőt: a reáliskola nemcsak a jövődi iparost tartja szem

előtt, hanem a polgárt is a maga egészében, a tiszta emberit, amint ez éppen a polgári foglalkozás formájában individualizálódik. A klasszikus tanulmányokat, mint a tudósképzés eszközeit, mellőzi ugyan, de a tiszta emberit, az erkölcsi-esztétikai képzőelemet, amely a klasszikus tanulmányok fősajátsága, más utón iparkodik pótolni. Még pedig egyrészt a művelődéstörténet erősebb kidomborításával, másrészt az anyanyelv irodalmának remekírói útján. A németnyelvű reáliskolákban az antik irodalmat a német klasszikus irodalom méltó módon pótolja. Az erősen német nemzeti öntudattól duzzadó tervezet egyébként a magyar nyelvnek is szerepet óhajt juttatni a német vagy szláv nyelvű reáliskolákban. Az anyanyelv sajátos szellemébe, mondja, csak akkor hatolhatunk be, ha egy másik idegen nyelvet is ismerünk; ilyen nyelv a gimnáziumban V, latin és a görög. Ezek szerepét a nem-magyar nyelvű reáliskolákban, gyakorlati hasznán kívül, a magyar vehetné át. Hogy pedig az idegenajku tanulók a magyar nyelvet minél helyesebben és simábban beszéljék, a hazai földrajzot és történelmet magyarul tanulják. A reáliskolák felállításának azonban, mint minden új kultúrintézmény létesítésének Magyarországon, eddig legfőbb akadálya a szükséges pénz hiánya, a városok szegénysége. Nincsenek kellően képzett tanerők, de ha vannak is, szánalmas fizetésben részesülnek. Ezeket az akadályokat azonban le kell győzni. „Polgári rendünk számára a reáliskolák felállítása egyenest életkérdés. A felfelétörékvés és haladás korában élünk és ha valaki nem tud a korrallépést tartani, előbb-utóbb meg kell bűnhődnie érte.”

A modern iskolarendszer fejlődési vonalát a tanulmány éleslátású szerzője kitűnően húzza ki a jövőbe. A polgári vagy reáliskola fölé *ipari és kereskedelmi iskolákat*, mint sajátos szakiskolákat (*eigentliche Fachschulen*) tervez. A magasabb technikai, ipari és kereskedelmi képzés számára pedig polytechnikumot, mint főiskolát óhajt szervezni. Helyteleníti azonban ennek sürgős felállítását addig, míg nincsenek reáliskoláink. A piramis építését a csúcán akarja megkezdeni a magyar országgyűlés. A műegyetem egyelőre reáliskolák és kellő gyárilap hiányában a levegőben lógna. S e ponton a német szerzőt ugyanaz a motívum sarkallja, mint Metternichét a magyar műegyetem elgáncsolásában: a bécsi technikai főiskolának a monarchiában való egyeduralma. Hogyan tudna versenyezni a pesti műegyetem a bécsivel, mely egy hatalmasan virágzó gyárilap gyűjtőpontjában van, gazdagon föl van szerelve s melyen a monarchia első szakértői tanítanak? A magyar műegyetem csak Pestnek architektonikus dísze, mutatós luxustárgya volna igazi élet és érték nélkül. Először azt kell megteremteni, amit a jelen szükséglete követel: reáliskolákat és ipari s kereskedelmi iskolákat.

Mindezek a tervezetek, sűrű tárgyalások és viták plasztikusan tanúsítják azoknak a törekvéseknek céltudatosságát és szívós erejét, melyek a latin iskolák nyújtotta deákos műveltség káros egyeduralmát belátva, középfokú ipariskolák, reáliskolák s az ezekkel kapcsolatba forrott műegyetem felállítására irányultak. E reformtörekvések mutatják ugyanis legjobban, hogy közoktatásügyünk e korszakbeli elhanyagolt állapotáért való felelősség nem a nemzet képviselőinek, hanem egyes-egyedül az akkori bécsi kormányzati rendszernek lelkiismeretét terheli. A nemzet a régi mulasztásokat, mihelyt öntudatra ébredt, azonnal gyors ütemben iparkodott pótolni, sőt egy nagy, mindenirányú nemzetnevelési program körvonalait látjuk kibontakozni. A bécsi központi hatalom gyarmati politikája azonban mindig lefogta a nemzetnek munkára kész

kezeit. Olyan modernebb iskolafajoknak, középfokú iskoláknak és főiskoláknak egyaránt, amelyek Ausztriában már régen meghonosultak, nem engedte meg, hogy nálunk is gyökeret verjenek. Oka: a gazdasági versenytől való félelem, másrészt Bécs technikai főiskolai monopóliumának megőrzése. Az üres jogász-retorikát túlságosan bámuló magyarnak ezért realiztikus műveltség híján tovább kellett a maga avult közművelődési formáiban senyvednie. A nemzet újjászületését, művelődési akaratát, gazdasági haladási vágyát a saját kormánya nemhogy támogatta, hanem minden lehető módon gátolta. A nemzet a nyugati népekhez képest a fejlődésben nagyon hátramaradt; s most mikor tudatosan fejlődni akart, megint a külső és belső mesterséges akadályok hatalmas torlaszát kellett lépésről-lépésre eltávolítania. Még most is alkotmányos jogaiért, nemzeti-ségéért, nyelvéért és önkormányzatáért volt kénytelen állandóan viaskodni. Mivel pedig ereje és érdeklődése ebben őrlődött föl, az általános műveltség, a közoktatásügyi és gazdasági intézmények terén való haladása csak csigalépésben mozdulhatott előre.